

ȘTEFAN LEMNY

CANTEMIREȘTII

Aventura europeană a unei familii princiare
din secolul al XVIII-lea

Ediția a III-a revăzută

Prefață de Emmanuel Le Roy Ladurie

Traducere de Magda Jeanrenaud

POLIROM
2024

Cuprins

<i>Prefață</i> (Emmanuel Le Roy Ladurie).....	9
<i>Introducere. Europa Cantemireștilor</i>	13
<i>Avertisment</i>	21

Partea întâi

DE LA ISTANBUL LA SANKT PETERSBURG: DIMITRIE CANTEMIR

Capitolul 1. Întemeierea unei case princiare.....	25
Moldova.....	25
În umbra lui Tamerlan.....	29
Întemeietorul.....	32
Visuri dinastice.....	36
Capitolul 2. Ucenicia unui principe moștenitor moldovean.....	38
Fiul, „icoana vie a părintelui său”.....	39
Importanța celui dintâi dascăl.....	42
La școala istoriei trăite: ostatic și principe.....	44
Capitolul 3. Orient și Occident pe malurile Bosforului.....	47
Bărbatul cu perucă și turban.....	48
Iubire și căsătorie: un portret intim.....	50
O Sorbonă a tradițiilor bizantine.....	53
În preajma ambasadurilor țărilor europene.....	57
Un Orfeu pentru sultan.....	60
Capitolul 4. În oglinda primelor scrieri.....	64
<i>Divanul</i>	65
Eseurile filozofice, Van Helmont și Aristotel.....	68
<i>Istoria ieroglică</i>	72
<i>Cartea științei muzicii</i>	74
Capitolul 5. Pe scena puterii.....	77
Îndelungata așteptare.....	77
O domnie episodică.....	82
Un viraj istoric: de la Sudul otoman la Nordul rusesc.....	84
Înfrângerea.....	88

Capitolul 6. În Rusia lui Petru cel Mare	92
Nostalgii moldovene	93
Reședințe și moșii rusești	99
Principele în familie	101
Școala casei princiare	104
Consilier secret și senator	106
Capitolul 7. Principele la masa de lucru	111
Membru al Academiei din Berlin	112
<i>Descriptio Moldaviae și Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor</i>	114
Memorii biografice	118
Despre lumea otomană și islamică: <i>Istoria Imperiului Otoman, Sistemul sau întocmirea religiei mahomedane</i>	120
Teme rusești	127
Capitolul 8. Ultima aventură	132
La Poarta de fier a Orientului	132
Cercetări caucaziene	134
Astrahan și presupusa idilă dintre Petru cel Mare și Maria Cantemir	135
„La sfârșitul vieții mele mă pot socoti fericit...”	138
<i>Note</i>	141

Partea a doua

DIN RUSIA ÎN OCCIDENT: ANTIOH CANTEMIR

Capitolul 9. Un tânăr principe în zorii Luminilor rusești	157
Învățătura tatălui și a primilor dascăli	157
De la Academia ortodoxă la Colegiul catolic	159
Academia de științe din Sankt Petersburg	160
În garda imperială	164
Amicițiile literare	166
1730, un rol pe scena istoriei	169
Capitolul 10. A scrie și a traduce: în căutarea unui destin literar	171
Traducătorul	172
<i>Conversații despre pluralitatea lumilor</i>	174
În căutarea originalității: <i>Simfonia la psaltire</i>	176
Nașterea poetului: <i>Satirele, Petrida</i>	177
Capitolul 11. Un ambasador rus la Londra și la Paris	181
O numire surprinzătoare	181
La Curtea Maiestății sale britanice	184
La „clubul diplomatic”	185
Apropieri anglo-ruse	187
Tatonări ruso-franceze	189
Paris-Versailles	191
O misiune imposibilă?	192

Pe scena diplomației franceze.	192
„O reședință nu prea mare”	196
În război cu poliția	197
Vești moldovene și diplomație orientală.	199
1740: complicațiile succesiunii.	201
„Desăvârșitul ambasador”	204
Capitolul 12. În vîltoarea opiniei publice și a schimburilor culturale	209
Războiul de imagine: Rusia și autocrația ei	209
Schimburi academice	216
Circulația persoanelor.	219
Un ambasador al Bisericii?.	221
Capitolul 13. În republica literelor	223
„Frecventarea spectacolelor”	223
Saloane și prietenii literare	226
Montesquieu și Voltaire	229
Continuarea studiilor	232
Printre cărți	233
Capitolul 14. Omul de litere	238
„A scrie satiri sîntem numai deprinși”	239
<i>Epistola [...] către un prieten despre alcătuirea versurilor rusești</i>	246
<i>Dicționarul rus și francez: continuare sau nou proiect?</i>	247
Opera traducătorului	249
<i>Viața principelui Dimitrie Cantemir</i>	253
„Varia”	255
Capitolul 15. Viața sentimentală, amurg de viață	257
Prietenii	259
O boală lungă	261
„Eu fără tulburare aștept să-mi vie ceasul...”	261
Ultimii Cantemirești	264
Capitolul 16. Aventura europeană a <i>Istoriei Imperiului Otoman</i>	267
Edițiile succesive: Londra, Paris, Hamburg	267
Ecourile din presă	271
De la Voltaire la Victor Hugo și la... biblioteca Sainte-Geneviève	273
Epilog	281
<i>Note</i>	283
<i>Bibliografie selectivă</i>	295
<i>Mulțumiri</i>	317
<i>Indice de nume</i>	319

Descriptio Moldaviae și Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor

Academia din Berlin va juca un rol hotărâtor în geneza celor două opere majore ale lui Dimitrie privitoare la societatea românească: *Descrierea Moldovei* (al cărei titlu original în latină este *Descriptio Moldaviae*), o prezentare geografică, politică și istorică a principatului moldovean, și *Istoria moldo-valahă* (în latină, *Historia moldo-vlachica*), o operă de erudiție despre originile românilor din Moldova, Muntenia și Transilvania.

În *Istoria moldo-valahă*, Dimitrie mărturisește că „unii priiatini streini”, mai ales cei de la Academia berlineză, l-au îndemnat „nu numai o dată sau de două ori, ce de mai multe ori” să scrie o istorie a compatrioților săi²⁴².

Să se fi avântat el oare datorită lor în scrierea acestor lucrări? Așa cred unii dintre biografii săi. Alții consideră că proiectele existau deja pe masa lui de lucru și că îndemnul academic nu au făcut decât să-l încurajeze să le ducă la bun sfârșit. Este greu de spus. În schimb, este limpede că *Descrierea Moldovei* și *Istoria moldo-valahă* sînt complementare și îl preocupă concomitent pe Dimitrie: putem așadar accepta ideea că au fost scrise aproape în același timp.

Încheiat în jurul anului 1716, opusculul intitulat *Descrierea Moldovei* are drept scop principal să ofere o imagine clară și sintetică a principatului moldovean, conform unui plan în trei părți: o parte consacrată descrierii geografiei, unde sînt prezentate relieful, bogățiile și organizarea administrativă a țării; partea a doua se ocupă de politică, descriind pe larg forma de guvernământ, ceremonialul de la curtea domnească, armata, justiția, finanțele, clasele sociale și politice, obiceiurile; iar ultima parte este consacrată religiei și culturii, cuprinzînd un capitol despre limba și literatura moldoveană.

Lucrarea este redactată în latină, limba scrisorilor dintre Dimitrie și cărturarii străini, mai ales colegii germani – o dovadă în plus că lor le era adresată în primul rînd. A existat proiectul unei versiuni în limba română, dar el nu s-a concretizat sau, în orice caz, nu a lăsat nici o urmă. Conținutul propriu-zis confirmă ideea unei duble orientări, din punctul de vedere al receptării, a cărții. Cititorii străini, cu totul neștiutori în privința realităților moldovene, sînt primii vizaiți; lor li se adresează descrierea minuțioasă a țării. Dar autorul nu-i pierde din vedere nici pe compatrioții săi, convins că le va fi de folos ajutîndu-i să se cunoască mai bine și să se îndrepte, „că este mai bine pentru țară să fie puse deschis sub ochii locuitorilor ei mulțimea de păcate pe care le au decît să se lase înșelați prin lingușiri amăgitoare”. Principele înfierează mai ales lenea, aplecarea spre băutură și caracterul lor nestatornic. Am putea considera că opinia este întru totul convențională, venind ea din partea unui mare aristocrat, puțin înclinat să tolereze slăbiciunile foștilor supuși, dar lesne cuprins de un ușor lirism cînd evocă cu nostalgie ținuturile natale: munții înalți ai Moldovei sînt, spune el, opera unui „artist dibaci” și merită să fie la fel de vestiți ca și Olimpul.

Nu trebuie uitat nici că Moldova reprezenta pentru el principatul unde domnise și unde spera să revină pentru a prelua din nou frâiele puterii. Fără doar și poate că speranța aceasta îl împinge să exagereze prerogativele reale ale domnitorului: stăpîn absolut al țării, acesta exercită, susține el, un drept cum „nici unul dintre principii creștini nu mai are în afară de țarul rusesc”. Nu e greu să-i ghicim intențiile: Dimitrie vorbește mai mult de o domnie absolutistă pe care și-ar dori-o pentru el însuși decît de cea care exista în realitate. Ca să nu mai vorbim că astfel de păreri nu puteau decît să împodobească blazonul domnitorilor din Moldova și să-i înalțe la același rang cu celelalte capete încoronate ale Europei.

În același spirit, el zugrăvește un tablou eroic al istoriei moldovene. După ce acuză lenea compatrioților săi, pornește a lăuda vitejia lor în războaie. Pentru el, Țările Române au reușit să supraviețuiască datorită capacităților lor militare, neegalate de alte popoare. Cum altfel s-ar putea explica, se întreabă el, faptul că grecii, bulgarii, sîrbii, ungurii au fost supuși de cuceritorii musulmani, dar nu și românii, singurii din partea aceasta de continent care au știut să-și păstreze în mare măsură autonomia? Așa s-a născut tema „excepției românești”, care va cunoaște în viitor multe dezvoltări teoretice. „Dacă moldoveanul are un cal de soi bun și arme mai bune”, scrie el, „atunci el gîndește că nimeni nu-l întrece și nu s-ar da în lături să se ia la harță chiar și cu Dumnezeu, dacă s-ar putea”. Afirmția ilustrează la perfecție stilul incitant al lucrării. Însă principala ei calitate constă în bogăția informațiilor, datorată impresionantului bagaj de cunoștințe livrești ale autorului și, mai ales, observării directe a realității, în special prin prisma experienței sale ca domnitor. El consideră de altminteri că acest ultim aspect constituie unul din punctele forte ale cărții: „Cine vrea să dea o descriere politică a Moldovei trebuie, după socotința mea, să cerceteze înainte de toate chipul în care este cîrmuită, fiindcă noi socotim că în descrierea acestuia au dat greș chiar și bărbații cei mai învățați”.

Cu totul altele sînt ambițiile lucrării consacrate istoriei moldo-valahe. Metoda descriptivă utilizată în *Descrierea Moldovei* lasă acum locul analizei istorice, care nuanțează observațiile asupra societății prezentului printr-o cercetare asupra trecutului ei îndepărtat. În plus, cercetarea nu se mai referă doar la Moldova, ci acoperă toate cele trei principate române. Comparativ cu prima scriere, un opuscul informativ de interes general, noua lucrare capătă un statut mult mai bine delimitat: avem de-a face cu lucrarea unui istoric, care constituie de altfel și un act fondator pentru preocupările românești de acest gen. Singurul predecesor de valoare în acest domeniu este Miron Costin, considerat de moldoveni un adevărat „părinte al istoriei”, pentru că a făcut trecerea de la „cronică” la o scriitură istorică de factură modernă. Însă el nu a reușit să-și termine opera; cum am văzut, acțiunea lui politică a determinat executarea sa la ordinul lui Constantin Cantemir. Faptul că fiul acestuia din urmă a preluat ștafeta scrisului istoric pare paradoxal. Dimitrie însuși era cît pe ce să sfîrșească în același mod, după ce și-a trădat și el stăpînul, pe sultan. Exilul rusesc nu numai că i-a salvat viața, ci i-a și îngăduit să-și scrie în tihnă opera literară și istorică. Miron Costin remarcase, pe drept cuvînt, că „cumplite acestea vremi de acum”, izvor de „griji și suspinuri”,

nu îi ușurau întreprinderea istoriografică, deoarece „la cest fel de scrisoare gînd slobod și fără valuri trebuiește”²⁴³. Din adăpostul oferit de țara care l-a găzduit, Dimitrie poate depăși un astfel de obstacol. În *Istoria moldo-valahă*, el mărturisește că pasiunea pentru istoria poporului său a început din copilărie și că l-a urmărit neconținut, pînă ce a scris cartea la cererea societății academice din Berlin. Între 1714 și 1716, schițează o primă versiune în latină: *Historia moldo-vlachica*. Apoi, din 1717, reia proiectul, pe care nu-l va mai părăsi pînă la sfîrșitul vieții, îl dezvoltă și scrie, de astă dată în română, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*.

Autorul explică limpede motivele care l-au împins să reia lucrarea inițială: considera că ar fi nedrept ca istoria poporului său să fie mai bine cunoscută de cărturarii străini decît de propriii compatrioți. Preceptul lui Platon, care recomanda ca „nu numai noaă ce și iubitorilor de adevăr și moșii [...] să slujim”, apare astfel, ca o adevărată profesiune de credință, în prefața cărții.

El evocă atît necesitatea de a lupta „împotriva tiraniei uitării lucrurilor”, cît și de a înviora memoria colectivă a compatrioților săi pentru ca faptele trecutului să nu cadă în umbra „vechii uitări”. Istoria este, pentru el, o „ogîndă [...] curată”, în care se reflectă imaginea poporului și momentele glorioase ale trecutului său.

Datorită lui Dimitrie, istoriografia românească a făcut un pas înainte. Pentru că el nu se mulțumește, ca predecesorii săi, cu o simplă înșirare a evenimentelor: lucrarea are o construcție mult mai riguroasă, ascultînd de exigențe de metodă și de o concepție mai elaborată despre istorie. Este pentru prima dată cînd un autor român evocă „normele” sau „canoanele” după care trebuie să se călăuzească sistematic căutarea adevărului: este vorba în mare parte de idei de bun-simț, ivite din propria experiență și din propriile reflecții. Se conturează astfel concepția lui despre profesiunea de istoric, pe care îl definește ca „ochii, sufletul și viața istoriei”, și crezul care sintetizează întreaga sa strădanie: „sufletul odihnă nu poate afla pană nu găsește adevărul”²⁴⁴.

Solida erudiție a autorului sporește valoarea cărții: dacă ea se manifesta cu discreție în *Descrierea Moldovei*, în *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor* se dezvăluie cu strălucire. În cea dintîi, Dimitrie pomenește rar sursele, lacună pe care o pune pe seama „tăcer[i]i istoricilor” sau „lenevir[i]i istoriografilor moldoveni”, care nu s-au preocupat de ele. În *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, dimpotrivă, găsim lista tuturor titlurilor consultate – o sută cincizeci –, fără a mai pune la socoteală numeroase alte lucrări, pe care le citează direct în text.

Pe baza acestor principii, Dimitrie pornește a cerceta o perioadă a istoriei care nu i-a interesat niciodată pe înaintașii lui. În timp ce ambiția acestora fusese să reconstituie cronologia domniilor de la întemeierea statelor române de tip medieval în secolul al XIV-lea, el merge cu peste o mie de ani în urmă, în epoca cuceririi Daciei de către romani, la începutul secolului al II-lea; de aici și titlul inițial al cărții, *De antiqua Dacia* sau *Dacia vetus et nova*, cunoscută și sub numele de *Dacia Cantemirii*.

Din păcate, lucrarea se întrerupe la sfîrșitul primului volum, chiar acolo de unde porneau de obicei cronicile, adică de la începutul secolului al XIV-lea. Principalul merit al operei va consta astfel în umplerea golului privitor la epoca cea mai îndepărtată.

Tema originilor române ocupă un loc esențial. Nu era o idee nouă. Însă Dimitrie are o viziune originală și va revendica, prin intermediul ei, un loc aparte pentru compatrioții săi în familia națiunilor europene: românii, afirmă el, sînt singurii care se trag din „vestiții romani”, în timp ce apusenii, „măcar că astăzi mari, tari și evghenisiți sînt”, descind direct din barbari. Argumentul, foarte discutabil din punct de vedere istoric, se va dovedi totuși o armă eficientă pentru a zdruncina prejudecățile privitoare la poporul său, foarte puțin cunoscut în Europa. În plus, viziunea lui despre tema romanității va juca mai tîrziu un rol major în trezirea conștiinței naționale a românilor. Pentru că investigarea istoriei vechi îl obligă pe Dimitrie să-i așeze continuu pe același plan pe moldoveni, valahi și transilvăneni. Toți se considerau „români”, toți vorbeau „limba română”. „Neamul nostru al românilor”, conchide el, are aceleași origini, se trage direct de la „Roma maica” și din „părintele”, „săditorul și răsăditorul nostru”, „Traian, marele împărat”²⁴⁵.

Mitul originilor romane nu este însă pentru Dimitrie izvor de nostalgie neproductivă. Dimpotrivă, principele cheamă poporul la acțiune, arătînd că este mai demn să „mori eroid” decît să duci o viață vrednică de dispreț. Aluzia nu este lipsită de legătură cu idealul pe care-l formulase deja în *Descrierea Moldovei*, „lupta pentru moșie”, altfel spus împotriva dominației otomane, temă pe care o va dezvolta în *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor* într-o manieră mai bine argumentată din punct de vedere istoric și ideologic. Omniprezenta revendicare a romanității îl face să afirme că, prin vitejia exemplară de care au dat dovadă pentru a-și apăra libertatea, românii s-au dovedit a fi demni moștenitori ai glorioșilor lor strămoși și că principii români au condus cu mai multă înțelepciune micile lor state decît marii regi sau împărați ai Europei.

Cele două opere transmit așadar în filigran unul și același mesaj: poporul moldovean sau român și principii lui sînt în stare să joace un rol important pe scena istoriei. Iată un motiv în plus ca autorul să se îngrijească de tipărirea lucrărilor sale pentru a-și răspîndi cît mai bine ideile printre compatrioți. Însă o asemenea miză era enormă într-o societate în care activitatea de tipărire era extrem de complicată sau, în orice caz, foarte redusă și, în plus, în totalitate inaccesibilă textelor profane. De aceea contribuțiile înaintașilor săi vizînd păstrarea memoriei trecutului au rămas în stadiul de manuscris.

Din acest punct de vedere, situația Rusiei nu era diferită de cea din Moldova. Dimitrie vede însă lucrurile în perspectivă: un exemplar manuscris al *Hronicului* cuprinde un tabel cronologic și un index, precum și desene în peniță ale vinițelor de sfîrșit de capitol, ca și cum publicarea lucrării ar fi fost iminentă.

Cu toate acestea, proiectul nu se va realiza în timpul vieții lui. De altfel, integralitatea operei sale istorice nu va fi accesibilă după moartea lui decît în formă de manuscris. Joseph N. Delisle se numără printre primii care au cercetat-o în această formă, în 1726. Cu ocazia unei deplasări la Sankt Petersburg, el le cere copiilor principelui permisiunea de a consulta *Descrierea Moldovei* și harta care o însoțește, precizînd însă că nu dispune de suficient timp pentru a „face o copie nici a uneia, nici a celeilalte, ci doar a începutului cărții”²⁴⁶.

Cît despre Academia berlineză, aceasta face eforturi considerabile pentru a intra în posesia scrierilor fostului ei membru. Îl împuternicește chiar pe Michael Schendo Vanderbech, un medic care se afla în Rusia în același an cu Delisle, cerîndu-i să copieze manuscrisul *Hronicului*, dar acesta se întoarce cu mîna goală. În următorii zece ani, din 1726 pînă în 1736, Academia își continuă strădaniile, fără nici un rezultat. Un manuscris al *Descrierii* îl însoțește pe Antioh în peregrinările lui diplomatice din 1732 și pînă în 1744; în 1737, reușește să publice harta Moldovei la François Changuion, un librar francez protestant, foarte activ, care se instalase la Amsterdam²⁴⁷. Textul propriu-zis nu va apărea decît în traducere germană (*Beschreibung der Moldau*), în 1769-1770, mai întîi în revista *Magazin für die neue Historie und Geographie*, o publicație prestigioasă editată de Anton Friedrich Büsching, apoi separat, sub forma unei cărți publicate în 1771 la Frankfurt și la Leipzig²⁴⁸. În acea vreme, Moldova era tîrîită de trupele rusești într-un nou război împotriva Porții, ceea ce explică interesul crescînd al opiniei publice europene pentru această regiune. Iar faptul că *Descrierea* a apărut pentru prima dată în germană ne reamintește că Academia din Berlin s-a aflat la originea proiectului și că autorul se numărase printre membrii ei.

Hronicul va avea o altă soartă. O copie a manuscrisului a fost cumpărată în 1730 de Inocențiu Micu-Klein, episcop luminat al românilor din Transilvania, care o va populariza și o va face să circule; așa se face că *Hronicul* va contribui în mod substanțial la întărirea conștiinței naționale a elitelor române mult înainte de prima sa publicare, peste o sută de ani, în 1835-1836.

Memorii biografice

În paralel cu studiile dedicate istoriei poporului său, principele își consacră o parte a timpului unei lucrări de factură biografică: *Viața lui Constantin Cantemir, zis cel Bătrîn, domnul Moldovei*, redactată în latină, după toate probabilitățile între 1714 și 1716, care constituie și prima încercare de acest gen din cultura română. Textul, limpede și curgător, ce pare a fișni direct din pana lui, nu are nimic în comun cu lucrările anterioare, împănate de erudiție și sufocate de informații. De data aceasta, este vorba de o scriere cu puternică tentă memorialistică, unde autorul îmbină, într-un stil plăcut, amintirile istorisite cîndva de tatăl lui cu propriile-i aduceri aminte. Povestirea, antrenantă, presărată cu dialoguri, dă impresia unei personalități puternice, aproape captivantă. Cel mai bun exemplu îl constituie un patetic discurs testamentar presupus rostit cu puțin înainte de moarte. Textul schițează un portret plin de temperament al gospodarului moldovean: războinicul viteaz, devenit domnitor, a marcat, prin autoritate și înțelepciune, istoria țării sale. Desigur că nu așa au stat lucrurile în realitate. Am văzut²⁴⁹ că rolul său politic a fost mai degrabă unul șters și că Dimitrie era prea însuflețit de admirație filială ca să poată fi un biograf imparțial.

Acesta nu ne împărtășește motivele care l-au împins să scrie biografia: să fi fost vorba de un simplu gest de pietate filială sau de intenția de a legitima indirect, în ochii țarului, trecutul glorios al familiei sale și dreptul său la tronul moldovean?²⁵⁰

Lucrurile nu sînt clare nici în privința *Scurtei povestiri despre stîrpirea familiilor lui Brîncoveanu și a Cantacuzinilor*, un mic manuscris de 16 pagini, redactat între 1719 și 1721, greu de încadrat într-un gen anume: după unii, ar fi vorba de un memoriu sau de un raport politic; după alții, de un pamflet literar și politic, menit a-i compromite pe ceilalți aspiranți la protecția țarului. La prima vedere, avem de-a face cu un rezumat al celor mai importante întîmplări din viața și domnia celor două familii care au jucat rolul principal pe scena politică din Țara Românească²⁵¹. Însă tonul este de o rară vehemență. O ură viscerală izbucnește la adresa dușmanilor Cantemireștilor, pe care autorul se străduie să-i discrediteze atît cît îi stă în puteri.

Ne amintim cît de mare a fost ostilitatea lui Dimitrie față de adversarul său Brîncoveanu, puternicul domnitor valah, căruia îi atribuisese responsabilitatea pentru înfrîngerea rușilor și a moldovenilor în operațiunea anti-otomană din 1711. Brîncoveanu și familia lui au fost decapitați în 1714 la Istanbul, iar tragicul eveniment a trezit multă simpatie în opinia publică europeană, transformîndu-l pe domnitorul martirizat într-un simbol al creștinilor asupriți de otomani. Curentul acesta de opinie a fost în mare parte alimentat de Anton Maria del Chiaro, fost secretar la Curtea Valahiei și dascăl al Cantacuzinilor, autor al unei *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia*, publicată la Veneția în 1718, unde descria în termeni elogioși personalitatea marcantă a principelui executat. Comasiunea pe care o inspira fostul său dușman să-l fi deranjat atît de mult pe Dimitrie? Spre deosebire de Del Chiaro, iată-l declarînd că supliciuil principelui este un rezultat „al dreptei răzbunări a lui Dumnezeu”. Nu altfel explică el nenorocirile ce s-au abătut apoi asupra Cantacuzinilor: nu ar fi fost altceva decît pedeapsa divină trimisă asupra celor ce l-au trădat la Poartă pe domnitorul Brîncoveanu, pentru a pune mîna pe tronul lui. Într-adevăr, Ștefan Cantacuzino, care a preluat tronul valah după Brîncoveanu, a avut parte de aceeași soartă ca înaintașul său: a fost decapitat în 1716. Cu o singură diferență: familia lui a putut să fugă în Austria, apoi în Rusia, de unde încerca să-și recîștige prerogativele sub protecție imperială. Prezența Cantacuzinilor la Curtea rusă reprezenta fără îndoială o amenințare pentru Dimitrie, care se străduie să-și apere poziția privilegiată. Un motiv în plus pentru a denunța, în fața țarului și a cabinetului său, ticăloșiile rivalilor.

Unii comentatori nu exclud posibilitatea ca Petru cel Mare însuși să fi comandat acest text pentru *Istoria războiului împotriva Suediei*, lucrare realizată sub patronajul său direct și destinată să glorifice înfăptuirile din timpul domniei sale. Pentru a furniza secretarilor toate detaliile necesare elaborării acesteia, i-ar fi cerut lui Dimitrie o scurtă expunere privitoare la cei doi domnitori cu ale căror drumuri se încrucișase traiectoria sa. Faptul că *Istoria războiului împotriva Suediei*, publicată în Rusia în 1770 și 1772 sub titlul *Jurnalul lui Petru cel Mare*, conține mai multe pasaje inspirate direct din eseul lui Dimitrie pare să pledeze în acest sens. Ca o dovadă în plus, eseul se numără printre anexele publicate în al doilea volum al respectivului *Jurnal*, de unde va fi tradus și publicat separat în mai multe limbi: în germană în 1783, în română în 1787 și în greacă în 1795²⁵².